

Дојчил ВОЈВОДИЋ /Нови Сад/

О ВИДСКО-ВРЕМЕНСКОЈ „КОНКУРЕНЦИЈИ” У СРПСКОМ И ДРУГИМ СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

1. Једну од најочљивијих карактеристика словенског глаголског система представља видска опозиција, тј. диференцијација свршеног и несвршеног глаголског вида (у даљњем тексту СВ и НСВ), чија употреба обилује разноврсним корелацијама. Тај аспект датих категорија посебно долази до изражаја на синтаксичком нивоу, а прије свега у случајевима када се један вид замјењује другим – њему супротстављеним – видом у истом или сличном видском (видско-временском) контексту. У аспектолошким истраживањима ти односи замјене обично се своде на неколико типова. У правилу, издвајају се сљедећа три основна типа видске супституције (вид., нпр.: Бондарко 1962 и 1971: 36-42):

а) када је међусобна замјена СВ и НСВ немогућа, јер у том случају модификовани исказ постаје видски бесмислен и неправилан, као, нпр., у сљедећим исказима и њиховим видским модификацијама:

(1) У том тренутку Марко је нагло *ојворио* врата, због чега је Милан преплашено *скочио* у страну.

(1a) *У том тренутку Марко је нагло *ојварао* врата, због чега је Милан преплашено *скакао* у страну.

(2) И *молим* вас, откуд ми *сиадамо* овамо са овим олошем? (И. Андрић, „Проклета авлија”)

(2a) *И *замолим* вас, откуд ми *сиаднемо* овамо са овим олошем?

(3) Свуноћ те *ӣпражимо*, гдје си то, о Косто? (М. Лалић, „Лелејска гора”)

(3a) *Свуноћ те *нађемо/ӣо̄пражимо(!)*, гдје си то, о Косто?

Примјер (1a) показује да НСВ није могуће употребити умјесто СВ, јер би значење трајне, односно итеративне радње, које би се реализовало употребом НСВ, противурјечило како лексичким елементима кон-

текста (у *шом иренуику, нагло*) тако и укупном контексту, односно ситуацији. Слично је и у примјерима (2а) и (3а), гдје контекст такође не допушта употребу СВ умјесто НСВ. Та немогућност замјене остаје без обира на лексичко-семантички тип глагола и врсту глаголске радње, као и без обзира на то да ли се НСВ, односно СВ образује помоћу префикса или суфикса (као у примјерима 1а и 2а) или, пак, лексички – помоћу суплетивне форме (као у примјеру 3а). Другим ријечима, контекст је тај који допушта или не допушта такву могућност;

б) када је замјена једног вида другим видом могућа, с тим да се у том случају мијења смисао исказа, као, на примјер, у временским реченицама с везником *када* или у контексту (реченицама) прошле итеративне радње; уп.:

(4) Баш када сам *улазио* у кућу, сручио се пљусак.

(4а) Управо када сам *ушао* у кућу, сручио се пљусак.

(5) *Засијао* сам крај потока, *ири-иришвао* нешто малога Зара, *зборио* јасно да ме и момче чује (Ч. Вуковић, „Мртво Дубоко”).

(5а) *Засио* сам крај потока, *ири-иришао* нешто малога Зара, *прозборио* јасно да ме и момче чује.

Уз тип видског односа, какав је у примјеру (4), можемо додати сљедећи кратки коментар. Наиме, када се у првом дијелу реченице умјесто НСВ (*улазио*) употреби СВ (*ушао*), онда се мијења временски смисао исказа, јер се у том случају друга радња (*сручио*), за разлику од њеног значења у наведеном исказу-реченици, гдје се она реализује за вријеме трајања прве радње (*улазио*), реализује тек после завршетка прве радње (*ушао*). За други исказ (5) треба рећи да промјеном вида радња престаје да буде итеративна, односно да се том промјеном може изразити само једнократна радња;

в) када је међусобна замјена СВ и НСВ могућа, тако да се не мијења основни смисао исказа, већ само његове одређене прагматичко-стилистичке нијансе, нпр., у императивним реченицама-исказима:

(6) *Шаљи* жене или кога хоћеш, не знам ја коме ко дугује (М. Лалић, „Лелејска гора”)

(6а) *Пошаљи* жене или кога хоћеш, не знам ја коме ко дугује.

Ова два исказа разликују се само с обзиром на степен учтивости; први исказ представља грубље, односно мање учтиво и нетолерантно обраћање адресанта адресату, а други – блаже обраћање са одређеним степеном толеранције.

Ми ћемо се овдје посебно задржати на анализи неких примјера који би се могли сврстати управо у овај посљедњи (в) тип видских

односа, а који се, у лингвистици, почевши от В. Матезиуса (1947), најчешће разматра као *видска конкуренција* (уп., поред осталог: Бареш 1956; Кшишкова 1961 и 1965; Бондарко 1962 и 1971: 36-42, 226-234; Петрухина 1976 и 1978; Расудова 1984: 41-43, 93-97; Шведова 1984; Падучева 1996: 53-65; Борисова 1997).¹

2. Појаву видске конкуренције у словенским језицима могуће је запазити код свих глаголских облика, без обзира на временски или модални план у ком се они употребљавају. Могућност конкуренције најчешће се везује за индикативне облике, тј. за употребу претериталних, презентских и футурских облика. Посебну улогу у овој појави имају презентски облици СВ и НСВ, којима се исказују различити аспекти апстрактне садашњости, као и прошле итеративне и будуће радње, које се исказују њиховом транспозицијом. Исто тако конкуренција је могућа у употреби неиндикативних облика (начина) – императива, потенцијала или инфинитива. Навешћемо више примјера, који илуструју неке од наведених случајева дате појаве.

2. 1. Видска конкуренција у контекстима са индикативним облицима.

2. 1. 1. Примјери са претериталним облицима:

(7) Да ли си *прочитѡао* роман М. Лалића „Лелејска гора”? (7а) Да ли си *читѡао* роман М. Лалића „Лелејска гора”?

Уп. исти примјер у руском и пољском језику:

(8) Ты прочитал роман М. Лалича „Лелейская гора”? (8а) Ты читал роман М. Лалича „Лелейская гора”?

¹ Уп. такође Тошовић 2001: 29-37, гдје аутор, анализирајући појам конкуренције у језику, констатује да ова појава као лингвистички термин у досадашњим језичким истраживањима није била посебно разматрана, услед чега није у довољној мјери разграничена од других сличних појава, као што су корелација, опозиција, неутрализација, транспозиција, синкретизам, синонимија, интеракција, супституција и сл., па, према томе, ни ваљано дефинисана. Он сматра да дати појам и термин, који се врло често користио у досадашњим језичким анализама, представља, заправо, или избор, или синонимију, или замјену, истичући да дефиниција конкуренције мора да подразумева постојање асиметрије, која се, у правилу, састоји најмање од три компоненте (корелата) – оријентира, с једне стране, и обично двије (али понекад и више) реалије, које паралелно коегзистирају и међусобно (*in potentia*) конкуришу у односу на њега, с друге стране. Без обзира на могуће предности овакве диференцијације и дефиниције датог појма, односно термина, ми ћемо га овдје, ипак, користити у оном смислу у којем је досада најчешће употребљаван – у значењу супституције (замјене) граматичких категорија међусобно супротстављених на морфолошком, али компатибилних на синтаксичком нивоу.

(9) *Czy przeczytałś powieść M. Laliū*
cia „Góra łez”?

(9a) *Czy czytałś powieść M. Lalicia*
„Góra łez”?

Уп. такође следеће примјере у руском језику и њихове еквиваленте у српском (с лијеве стране су оригинални примјери, а с десне – њихове модификације):

(10) Ольга Ивановна, по обично-
вениу, в первом часу отправилась
к Рябовскому, чтобы показать ему
свой этюд *nature morte* и спросить
его, почему он вчера не *приходил*.
(А. П. Чехов, „Попрыгунья”)

(11) – Не знаю, где она у тебя ле-
жала, но только нашли ее. Когда
ты ее *отвинтил*?

– Я ее не *отвинчивал*, ее мне Игна-
шка, Семена кривого сын, дал. (А.
П. Чехов, „Злоумышленник”)

(12) Олга Ивановна, као и обич-
но, у један сат оде (= аорист – Д.
В.) до Рјабовског да му покаже
своју студију *nature morte* и да га пи-
та зашто јуче није *долазио*. (А. П.
Чехов, „Ветропир”)

(13) – Не знам ја где је лежао, али знам
да су га нашли. Кад си га *скинуо*?
– Нисам га ја *скидао*, већ ми га је
дао Игњашка, Семјона ћоравога
син. (А. П. Чехов, „Злочинац са
предумишљајем”)

(10a) Ольга Ивановна, по обично-
вениу, в первом часу отправилась
к Рябовскому, чтобы показать ему
свой этюд *nature morte* и спросить
его, почему он вчера не *пришел*.

(11a) – Не знаю, где она у тебя ле-
жала, но только нашли ее. Когда
ты ее *отвинчивал*?

– Я ее не *отвинтил*, ее мне Игна-
шка, Семена кривого сын, дал.

(12a) Олга Ивановна, као и обич-
но, у један сат оде до Рјабовског
да му покаже своју студију *nature*
morte и да га пита зашто јуче није
дошао.

(13a) – Не знам ја где је лежао, али
знам да су га нашли. Кад си га *ски-*
дао?

– Нисам га ја *скинуо*, већ ми га је
дао Игњашка, Семјона ћоравога
син.

2. 1. 1. 1. Треба, међутим, додати да се видска конкуренција не за-
снива баш увијек на принципу бинарне опозиције СВ : НСВ, тј. коре-
лације инваријанте и њене варијанте (СВ \leftrightarrow НСВ) у оквиру „чистог”
видског пара, као и то да она није у истој мјери заступљена у свим сло-
венским језицима, како би се то могло закључити на основу наведених
(7-13) примјера, који, поред осталог, управо илуструју подударност сло-
венских језика на овом плану. Тако, рецимо, има случајева кад у јед-
ном језику у истом контексту постоји могућност конкуренције, а у дру-
гом она изостаје. Уп. следеће примјере са глаголима кретања у ру-
ском језику и њихове еквиваленте у српском:

(14) Люба сегодња утром *сходила* в магазин за хлебом. (14а) Люба сегодња утром *ходила* в магазин за хлебом.

(15/15а) Љуба је јутрос *оџишла* у трговину (*била* у трговини), купила хлеб и *враџила се*.

(16) Давид и Даша в прошлое лето *сѣздили* к бабушке в Росию. (16а) Давид и Даша в прошлое лето *ездили* к бабушке в Росию.

(17/17а) Давид и Даша су прошлог љета *оџиуџовали* код баке у Русију, *боравили* тамо и *враџили се/доџиуџовали* натраг.

Уп. покушај видске супституције у српским еквивалентима наведених (14/14а и 16/16а) руских исказа:

(18) Љуба је јутрос *оџишла* у трговину по хлеб (*и враџила се отуд*). (18а) *Љуба је јутрос *одлазила/ишла* у трговину по хлеб (*и враћала се отуд*).

(19) Давид и Даша су прошлог љета *оџиуџовали* код баке у Русију (*и враџили се отуд*). (19а) *Давид и Даша су прошлог љета *џиуџовали* код баке у Русију (*и враћали се отуд*).

Ови примјери показују не само да дате руске глаголе не можемо на српски језик да преведемо једнозначно (тако да сваком члану наведених видских парова у руском језику формално одговара један српски глагол, било да је ријеч о глаголу СВ или, пак, глаголу НСВ) већ и да њихови еквиваленти у српском језику не допуштају могућност међусобне видске замјене којом се основни смисао видски супротстављених исказа не би промијенио; у српском језику као еквивалент наведеног типа видске конкуренције у руском језику може да буде *видска неутрализација*, тј. појава којом један члан видске опозиције (НСВ) покрива како сопствену видску вриједност тако и видску вриједност другог члана (СВ), без могућности обрнуте видске супституције; нпр.:

(18б) Љуба је јутрос *ишла* у трговину по хлеб.

(19б) Давид и Даша су прошлог љета *џиуџовали* код баке у Русију.

2. 1. 2. Изражавање апстарактне садашњости презентским облицима СВ и НСВ, нпр., у српским пословицама и изрекама:

(20) Зрела воћка сама <i>їада</i> .	(20а) Зрела воћка сама <i>їадне</i> .
(21) Ко другому јаму копа сам у њу <i>їада</i> .	(21а) Ко другому јаму копа сам у њу <i>їадне</i> (сам <i>ће</i> у њу <i>їасїи</i>).
(22) Паметнији (увијек) <i>їоїушїїа</i> .	(22а) Паметнији (увијек) <i>їоїусїїи</i> .
(23) Кад Бог хоће кога да казни, најприје му <i>узме</i> памет.	(23а) Кад Бог хоће кога да казни, најприје му <i>узима</i> памет.

Уп. еквиваленте примјера (21/21а) у руском, пољском, чешком и словачком (у којима се, као и у осталим сјеверноловенским језицима, презентски облици СВ најчешће употребљавају као граматикализовани облици футура СВ), као и у словеначком језику (тј. једином јужнословенском језику, у којем презент СВ може да има, премда само понекад, „право” футурско значење):

(24) Кто другому яму копает, сам в нее <i>попадает</i> .	(24а) Кто другому яму копает, сам в нее <i>попадет</i> .
(25) Kto pod kim dołki kopie, sam w nie <i>wpada</i> .	(25а) Kto pod kim dołki kopie, sam w nie <i>wpadnie</i> .
(26) Kdo jinému jámu kopá, sám do ní <i>padá</i> .	(26а) Kdo jinému jámu kopá, sám do ní <i>padne</i> .
(27) Kto inému jámu kope, sám do nej <i>padá</i> .	(27а) Kto inému jámu kope, sám do nej <i>padne</i> .
(28) Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo <i>pada</i> .	(28а) Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo <i>pade</i> .

Уп. такође еквиваленте примјера (22/22а) и (23/23а) у руском и пољском језику:

(29) Умийый всегда <i>уступает</i> .	(29а) Умийый всегда <i>уступит</i> .
(30) Кого Бог захочет наказать, того <i>лишит</i> разума.	(30а) Кого Бог захочет наказать, того <i>лишает</i> разума.
(31) Mądry głupiemu <i>ustępuje</i> .	(31а) Mądry głupiemu <i>ustąpi</i> .
(32) Kogo Bóg chce skarać, temu rozum <i>odejmie/ odbierze</i> .	(32а) Kogo Bóg chce skarać, temu rozum <i>odejmuje/ odbiera</i> .

Уп. изражавање апстрактне итеративне садашњости (уобичајене радње која се понавља) у српском језику:

(33) Свако јутро *устијанем, умијем се и одем* на посао. (33а) Свако јутро *устијајем, умивам се и одлазим* на посао.

Уп. сличне примјере у руском, пољском и чешком језику, гдје се (као и примјерима 24/24а-32/32а) у „конкурентним” односима налазе презентско-футурски (СВ) и презентски (НСВ) облици:

(34) По его завету мы и поступаем... Всего у нас вдоволь. Осенью *наварим* браги, такой крепкой – обруча на бочках трещат, да и *вытъем* за твое, государь, здоровье. (А. Толстой, „Петр Первый”) (34а) По его завету мы и поступаем... Всего у нас вдоволь. Осенью *навариваем* браги, такой крепкой – обруча на бочках трещат, да и *вытываем* за твое, государь, здоровье.

(35) Zaledwie kilka wierszy druku, *rzuci się* na nie okiem, *przeczyta*, potem *przejdzie* do innych wzmianek i artykułów, gazetę *się schowa* lub *spali* na tem koniec! (Кошмидер 1934) (35а) Zaledwie kilka wierszy druku, *rzuca się* na nie okiem, *czyta* (*przeczytuje*!/>), potem *przechodzi* do innych wzmianek i artykułów, gazetę *się chowa* lub *pali* i na tem koniec!

(36) Vždycky tam *dostanu* čaj s malinovou št’ávou a sladké koláčky. (Петрухина 1983) (36а) Vždycky tam *dostávám* čaj s malinovou št’ávou a sladké koláčky.

(37) *Vypije* dvě sklenice piva denně. (Бареш 1956) (37а) *Pije* dvě sklenice piva denně.

2. 1. 3. Изражавање прошле радње (историјског презента) са итеративним значењем у руском и српском језику (вид., поред осталог, Војводић 1989 и 1998а). Напоредна употреба, односно међусобна замјена презентских облика СВ и НСВ са очувањем исте видске вриједности (једнократне прошле радње СВ) слободнија је у руском језику; у српском се на овом мјесту најчешће користи презент СВ, који се не може тако лако замијенити презентом НСВ, а да се при том не измијени и видска вриједност коју има глаголска радња СВ; уп. руски оригинал и његову видску модификацију са српским преводом и „покушајем” (неадекватне) видске модификације:

(38) Пришел Виктор. Вытирая посуду, молча слушает жалобы мамы. В ином месте *поднимет* на нее глаза, *пошлет* взгляд... (А. Добрович, „Психотерапевт из дома напротив”) (38а) Пришел Виктор. Вытирая посуду, молча слушает жалобы мамы. В ином месте *поднимает* на нее глаза, *посылает* взгляд...

(39) Дошао је Виктор. Бришући посуђе, шутке слуша мајчине жалбе. Понекад *иодиџне* на њу очи, *ио-џледа* је... (А. Добрович, „Психотерапеут из куће насупрот”)

(39а) *Дошао је Виктор. Бришући посуђе, шутке слуша мајчине жалбе. Понекад *иодиже* на њу очи, *ио-џледава* је...

Уп. такође српски оригинал (и његову замјену – неадекватну видску модификацију) са руским еквивалентом (преводом и адекватном модификацијом):

(40) Слаби димови избијају, многе се свеће гасе; три сељанке у црнини, као неки врач, притрчавају угашеним, и поново их припаљују; при том свака нешто *џромрља* и *дрмне* дете за раме или главу. (А. Исаковић, „Погреб”)

(40а) *Слаби димови избијају, многе се свеће гасе; три сељанке у црнини, као неки врач, притрчавају угашеним, и поново их припаљују; при том свака нешто *мрмља* и *дрма* дете за раме или главу.

(41) Поднимаются жидкие дымки, то одна, то другая свеча гаснет; три крестьянки в черном, похожие на колдуний, подбегают к потухшим свечам и снова их зажигают; *бормочут* что-то и *встряхиывают* детей за плечи. (А. Исакович, „Погребение”)

(41а) Поднимаются жидкие дымки, то одна, то другая свеча гаснет; три крестьянки в черном, похожие на колдуний, подбегают к потухшим свечам и снова их зажигают; *пробормочут* что-то и *встряхнут* детей за плечи.

2. 1. 4. Изражавање једнократне и конкретне (временски локализоване) футурске радње транспозицијом презента НСВ, којом се одликују, прије свега, глаголи кретања (вид., поред осталог, Војводић 1996а); уп. српски оригинал (примјер 42) и његов превод на руски језик (примјер 43), као и руски оригинал (примјер 44) и његове преводе на польски и српски језик (примјери 45 и 46), у којима је употребљен презент НСВ са значењем будућег времена СВ, односно видско-временске модификације са футуром СВ (који се у руском и польском језику, као и у осталим сјевернословенским језицима формално подударара са презентом СВ):

(42) Другови! Ми вечерас *најуиџамо* Јастребац... (Д. Ћосић, „Далеко је сунце”)

(42а) Другови! Ми *џемо* вечерас *најуусиџи* Јастребац...

(43) Товарищи! Сегодня вечером мы *оставляем* Ястребац. (Д. Чосич, „Солнце далеко”)

(43а) Товарищи! Сегодня вечером мы *оставим* Ястребац.

(44) – Мы туда *поедем*? (...)

– Мы едем в Холмогоры? – спрашивает Сережа у Коростелева и мамы (...)

– Мы *едем*? Мы ведь правда *едем*? – добивается он в недоумении: почему они не отвечают? (В. Ф. Панова, „Сережа”)

(45) – My tam *pojedziemy*? (...)

– *Jedziemy* do Chołmogorów? - pyta Sierioża Korostielewa i mamusi (...)

– *Jedziemy*? Prawda, że *jedziemy*? - dopytuje się coraz bardziej zdumiony: dlaczego mu nie odpowiadają. (W. Panowa, „Sierioża”)

(46) – *Хоћемо* ли *оїићу* / *їоћу* тамо? (...)

– *Одлазимо* / *идемо* ли у Холмогоре? – пита Серјожа Коростељова и маму (...)

– *Одлазимо* ли? Ми заиста *одлазимо*, зар не? – упорно запиткује он у недоумици: зашто му не одговоре? (наш превод – Д. В.)

(44a) – Мы туда *едем*? (...)

– Мы *поедем* в Холмогоры? – спрашивает Сережа у Коростелева и мамы (...)

– Мы *поедем*? Мы ведь правда *поедем*? – добивается он в недоумении: почему они не отвечают?

(45a) – My tam *jedziemy*? (...)

– *Pojedziemy* do Chołmogorów? - pyta Sierioża Korostielewa i mamusi (...)

– *Pojedziemy*? Prawda, że *pojedziemy*? - dopytuje się coraz bardziej zdumiony: dlaczego mu nie odpowiadają.

(46a) – *Одлазимо* / *идемо* ли тамо? (...)

– *Хоћемо* ли *оїићу* / *їоћу* у Холмогоре? – пита Серјожа Коростељова и маму (...)

– *Хоћемо* ли *оїићу*? Ми *ћемо* заиста *оїићу*, зар не? – упорно запиткује он у недоумици: зашто му не одговоре?

Уп. такође следећи примјер у српском језику (у којем је употреба футура НСВ помало „неприродна”) и његове еквиваленте у руском и пољском (гдје је употреба футура НСВ, чини се, „природна”), као и словачком језику (гдје је та употреба, као и у српском, „неприродна”):

(47) XIII међународни конгрес слависта *одржава се* / (*одржаваће се*) у Љубљани од 15. до 21. августа 2003. године.

(48) XIII Международный съезд славистов *проходит* / *будет проходить* в Любляне с 15 по 21 августа 2003 года.

(49) XIII międzynarodowy kongres slawistów *odbywa się* / *będzie się odbywać* w Lublanie od 15 do 21 sierpnia 2003 roku.

(47a) XIII међународни конгрес слависта *одржаће се* у Љубљани од 15. до 21. августа 2003. године.

(48a) XIII Международный съезд славистов *придет* в Любляне с 15 по 21 августа 2003 года.

(49a) XIII międzynarodowy kongres slawistów *odbędzie się* w Lublanie od 15 do 21 sierpnia 2003 roku.

(50) XIII. medzinárodný slavistický zjazd sa usporadúva / (sa bude usporadúvať) v L'ubl'ane od 15. do 21. augusta 2003.

(50a) XIII. medzinárodný slavistický zjazd sa usporiada v L'ubl'ane od 15. do 21. augusta 2003.

2. 2. Видска конкуренција у контекстима са неиндикативним облицима (на примјерима српског, руског и пољског језика).

2. 2. 1. Примјери са императивом (уп., нпр., Војводић 2002). Напоменимо да у императивним исказима избор вида врло често зависи од степена категоричности којим се жели изрећи прескрипција, као у следећим примјерима, гдје се НСВ изражавају негативне емоције (нетрпељивост) према адресату и строга наредба која се мора извршити одмах и без поговора, а СВ – наредба са слабијим интензитетом емотивности и нешто мањим степеном категоричности (уп. такође примјере 6/6а):

(51) *Куйи прње и да те моје очи више не виде, јер ћу наредити да те пребију као мачку.* (И. Андрић, „Проклета авлија”)

(51a) *Покуйи прње и да те моје очи више не виде, јер ћу наредити да те пребију као мачку.*

(52) *Складывай свои шмотки, и чтоб я тебя больше не видел, а не то прикажу взгреть, как поганую кошку.* (И. Андрић, „Проклятый двор”)

(52a) *Сложи свои шмотки, и чтоб я тебя больше не видел, а не то прикажу взгреть, как поганую кошку.*

(53) *Zbieraj swoje łachy i żeby cię oczy moje więcej nie widziały! Bo inaczej każę cię sfluc jak psa i wyrzucić!* (I. Anđrić, „Przekłete Podwórze”)

(53a) *Zbierz swoje łachy i żeby cię oczy moje więcej nie widziały! Bo inaczej każę cię sfluc jak psa i wyrzucić!*

2. 2. 2. Примјери употребе потенцијала:

(54) *Tam ja go prędko postawię na noęgi! A gdy mu będzie lepiej - żeby nie poszedł do partii - wywiozę go do Włoch.* (S. Żeromski, „Wierna rzeka”)

(54a) *Tam ja go prędko postawię na noęgi! A gdy mu będzie lepiej - żeby nie szedł do partii - wywiozę go do Włoch.*

(55) *Тамо бих га брзо поставила на ноге. А кад му буде боље, – да не би оишишао у чету, – одвешћу га у Италију.* (С. Жеромски, „Верна река”)

(55a) *Тамо бих га брзо поставила на ноге. А кад му буде боље, – да не би одлазио у чету, – одвешћу га у Италију.*

(56) А там я его быстро поставлю на ноги. И когда ему будет лучше, я увезу его в Италию, *чтобы он не вернулся* в отряд. (С. Жеромский, „Верная река”)

(56a) А там я его быстро поставлю на ноги. И когда ему будет лучше, я увезу его в Италию, *чтобы он не возвращался* в отряд.

2. 2. 3. Примјери употребе инфинитива:

(57) Боље је *омјериџи*, па *кројуџи*. (В. С. Караџић, „Српске народне пословице”)

(57a) Боље је *мјериџи*, па (*и*)*скројуџи*.

(58) Приведи Бог *подать*, не приведи бог *принять*. (В. Даль, „Пословицы русского народа”)

(58a) Приведи Бог *подавать/давать*, не приведи бог *принимать*.

(59) Gdy wszystko musi się zgodzać, musi *się* coś nie *zgodzać*. (S. J. Lec, „Myśli nieuczesane”)

(59a) Gdy wszystko musi się zgodzać, musi *się* coś nie *zgodzić*.

Уп. такође следећи примјер инфинитивне видске конкуренције у руском језику и његов превод на пољски језик:

(60) – Вы разве *проводить* не поедете? – спросила тетя Паша. (В. Ф. Панова, „Сережа”)

(60a) – Вы разве *прожатъ* не поедете? – спросила тетя Паша.

(61) - Nie pojedziecie ich *odprowadzić?* - zapytała ciocia Pasza. (W. Panouwa, „Sierioża”)

(61a) - Nie (po)jedziecie ich *odprowadzić?* - zapytała ciocia Pasza.

Напоменимо да су могућности инфинитивне видске замјене веће у руском, пољском и осталим сјевернословенским језицима, него у српском и другим јужнословенским језицима; разлог томе је не само у већој способности сјевернословенског НСВ да шире и прецизније „покрије” видска значења СВ већ и у „балканизму”, својственом јужнословенским језицима, односно у честој употреби композите „*да* + презент” умјесто инфинитива, која је, као што је познато, мање синтаксички „мобилна” од инфинитива. Уп. наведени примјер преведен на српски језик:

Руски перфективни презент, који, за разлику од српског (јужно-словенског, с изузетком словеначког), има обиљежја граматикализованог глаголског облика, (футура СВ) може се семантички представити на следећи начин:

- (64a) Почему ты не придешь? (а) „по какой причине ты не приходишь? (вообще; так долго; больше)”
 (б) „по какой причине ты не хочешь приходить (вообще) / прийти (в назначенное время и место)?”
 (в) „приходи! / приди! (я тебя приглашаю)”
 (г) „по какой причине ты не придешь (в назначенное время и место)?”(sic!)

Наведена експликација показује да се употреба СВ не своди на просту замјену НСВ. Другим ријечма, СВ у овом случају не само да чува основно значење НСВ већ „обогаћује” исказ додатним значењима, које није могуће изразити употребом НСВ, што значи да се овдје не ради о „равноправној” супституцији (конкуренцији) двају супротстављених чланова бинарне видске опозиције. Илуструјмо то напоредним навођењем датих исказа у српском и руском језику:

- (63б) Зашто не долазиш? (63в) Зашто не дођеш?

- (64б) Почему ты не приходишь? (64в) Почему ты не придешь?

На основу експликације, односно рашчлањивања на семантичке компоненте исказа са употребљеним презентом СВ, могли смо да примјетимо да наведена употреба презента СВ (што важи не само за српски и руски језик већ и за све остале словенске језике) садржи четири исте (заједничке) компоненте, тј. да се, поред формално изражених, али секундарних, узрочно-последичних односа (а, б), који се могу изразити и НСВ, на индиректан начин исказује и својеврсно апстрактно значење глаголске радње, врло блиско „неправој” (неактуелној) садашњости (а), те специфичан волунтативни однос, јер адресат „не жели да дође”(б), али и позив (в), као имплицитни прескриптивни перформатив (са обиљежјем „очекујем”). Све ове компоненте указују на то да перфективни презент у овом случају нема временско значење. Његова употреба је овдје модална, иако је непосредно повезана с говорним тренутком, односно с актуелном садашњошћу. То такође значи да СВ (перфективни презент, односно футур СВ) у наведеним примјерима нема конкретно-процесуално значење. Другим ријечима, он има опште-фактичко нерезултативно значење, јер актуелна садашњост, која

увијек подразумијева имперфективност глаголске радње, не „покрива” његову овакву употребу, што истовремено значи да су вршење радње (о којој се овдје мисли и говори) и говорни тренутак раздвојени. Ту чињеницу сликовито одражава и тзв. „Миклошичево правило” (Миклошич 1926: 274-275), према којем се на питање *Што (сада, овдје) радиш?* не може одговорити перфективном формом (презентом СВ), већ само имперфективном (тј. презентом НСВ као граматикализованим изразом актуелне садашњости).

Компонента (г) у руском језику могла би се протумачити као временска употреба футура СВ са конкретно-фактичким значењем („почему ты не придешц / не будешц приходиц”; срп. „зашто нећеш доћи”), али само у случају, ако би неко лексичко средство или укупан контекст (ситуација) у ком се реализује дати исказ указивали на одређени (локализовани) тренутак (период) на плану будућег времена на који се односи употреба СВ (уп., нпр., *Почему ты завтра не придешь?*).

Треба такође додати да је употреба презента СВ с негацијом условљена како ситуационим тако и синтаксичким и лексичким контекстом. Тако, на примјер, ако бисмо у наведеним исказима прилог *зашто* (рус. *почему*) замијенили партикулом *зар* (рус. *разве*), којом се изражава како провјера истинитости информације до које је дошао адресант тако и чуђење које је она изазвала код њега, онда би се употребом СВ (као и супституцијом, односно транспозицијом НСВ) реализовало конкретно-фактичко значење и, самим тиме, стекли услови за локализацију глаголске радње на плану будућег времена (гдје у српском језику није могуће употребити презент СВ, већ само „прави” футур). Уп.:

(63г) *Зар не дођеш?

(63д) Зар не долазиш?

(63ђ) Зар нећеш доћи?

(63е) Зар нећеш долазиш?

(64г) Разве ты не придешь?

(64д) Разве ты не приходишь?

(64ђ) Разве ты не будешь приходишь?

2. 3. 2. Слична употреба СВ може се срести и у другим ситуацијама, прије свега, у сјевернословенским језицима, о чему говоре и следећи примјери у руском и чешком језику:

(70) Я это не понимаю.

(70а) Я это не пойму.

(71) Já to nechápu.

(71а) Já to nepochopím.²

² Готово идентична употреба карактеристична је и за словачки језик; уп:

Ja to nechápet.

Ja to nepochopím.

СВ, за разлику од НСВ (који означава конкретно-процесуалну радњу у актуелној садашњости – „ја то не схватам”), у овим примјерима има опште-фактичко нерезултативно и потенцијално значење, тј. значење немогућности вршења радње („ја то не могу да схватим”), без обзира на то што се исказ реализује у говорном тренутку као неодвојивом дијелу актуелне садашњости.³

2. 3. 3. У дати тип употребе СВ може се сврстати и презентска употреба глагола *даиши*, што представља општесловенску особину. То посебно долази до изражаја у дијалозима. Уп. следеће примјере у српском и руском језику, гдје контекст дозвољава искључиво употребу СВ, иако се радња одвија (исказује) у говорном тренутку актуелне садашњости:

(72) – Дај ми ту оловку!
– **Не дајем!*

(72a) – Дај ми ту оловку!
– *Не дам!*

(73) – Дај мне этот карандаш!
– **Не даю!* (уп. као могућност: *Не буду давать*)

(73a) – Дај мне этот карандаш!
– *Не дам!*

Формално гледајући, наведена употреба презента СВ у српском језику (и, аналогно томе, у осталим јужнословенским језицима) означава актуелну садашњост, док у руском (као и у осталим сјевернословенским језицима), поред актуелне садашњости, означава и футур СВ. Међутим, експликација семантичког садржаја исказа показује да презент СВ у српском језику представља волунтативни исказ „нећу/не желим да ти дам”, што, заправо, значи да се на актуелну садашњост односи само волунтативност („нехтијење”, одбијање) комуниканта да изврши радњу. У складу с тим дати исказ (*Не дам!*) могао би да се протумачи и као „крња” волунтативна конструкција, у којој се изоставља модални (одрични) глагол *хитјейши* (*нећу*) и везник *да* (*нећу + да + презент СВ = нећу да дам = не дам*). Када је ријеч о руском и другим сјевернословенским језицима, онда треба имати на уму да се презент/футур СВ (као и футур

³ У јужнословенским језицима оваква могућност није позната, осим у неким случајевима у словеначком (као и у кајкавском дијалекту), који је у овом сегменту (као уопште када се ради о употреби презента СВ) ближи сјевернословенским, него јужнословенским језицима; уп. следећи примјер у којем се СВ (као и у претходним примјерима у руском и чешком језику) изражава немогућност (извршења радње (тј. опште-фактичко нерезултативно и потенцијално значење), а НСВ – процесуални карактер конкретне радње која се не врши: (1) *Ne pride več sama do zdravnika* <је preslaba> (= „не може да дође”; букв.: <срп.>*не дође; <рус.>*не придет) / (1a) *Ne prihaja več sama do zdravnika* <је preslaba> (примјер <1> преузет је из: О. С. Плотникова, „Словенский язык” – у књ.: *Славянские языки*, Москва, 1977).

НСВ) у њима користи, поред осталог, и за исказивање волунтативности (како то управо илуструје дати исказ */Не дам! /* у руском језику), што се у лингвистичкој литератури врло често занемарује (вид., поред осталог, Војводић 1996б).⁴ То потврђује и следећи примјер на пољском језику и његов еквивалент у руском, гдје се како простим тако и сложеним футурским облицима исказује волунтативност:

- (74) – *Ja nie będę otwierał tych drzwi ani tam nie pójdę.*
 – Ты! Jak śmiesz! Otwieraj natychmiast!
 – *Nie otworzę. Sami otwierajcie* (S. Żeromski, „Wierna rzeka”).

- (74а) – *Я не стану отпирать* эту дверь и ни за что *не войду* туда?
 – Ах ты! Как ты смеешь? Открой сейчас же!
 – *Не открою.* Сами открывайте! (С. Жеромский, „Верная река”).

Уп. такође српски еквивалент датог примјера (гдје се волунтативност, као и у претходној напомени, исказује модалном конструкцијом):

- (74б) – *Ja neћu da oћварам* та врата и *neћu da идем* тамо.
 – Ти! Како се усућујеш! Да си сместа отворио!
 – *Neћu da oћворим.* Отворите сами! (С. Жеромски, „Верна река”).

Додајмо да футурски облици у пољском (*nie będę otwierał / nie otworzę*) и руском (*не стану отпирать / не открою*) те волунтативне конструкције у српском (*neћu da oћварам / neћu da oћворим*) у овим примјерима илуструју такође и функционисање видске конкуренције у специфичном прескриптивно-каузативном контексту (дијалогу).

2. 3. 4. За говорни тренутак актуелне садашњости везују се и неки случајеви исказивања апстрактне итеративне садашњости, гдје се, као и у претходним примјерима, преферира употреба СВ. Паралелно са датим, већ добро познатим у лингвистици, примјерима употребе СВ навешћемо и њихове „конкурентне” модификације са НСВ. У руси-

⁴ Да се овдје ради о модалној (волунтативној) конструкцији, показује и употреба других глагола (*додати, донијети, навраћити* и др.) у сличном контексту, гдје је обавезна употреба негативног презентског облика глагола *хитјети* (уз необавезну употребу везника *да* и презента СВ датих глагола), за разлику од сјевернословенских језика, гдје је могућа употреба како волунтативне конструкције тако и њеног еквивалента – презента СВ; уп. следеће примјере у српском и њихове еквиваленте у руском: (1) – Додај ми ту оловку! – *Нећу* (да ти додам)! (уп. **не додам*); (2) – Донеси ми ту оловку! – *Нећу* (да ти донесем)! (уп. **не донесем*); (3) – Наврати до мене! – *Нећу* (да навратим)! (уп. **не навраћим*) // (1а) – Подай мне этот карандаш! – *Не подам!* / *Не хочу* (подать)!; (2а) – Принеси мне этот карандаш! – *Не принесу!* / *Не хочу* (принести)!; (3а) – Зайди ко мне! – *Не зайду!* / *Не хочу* (зайти)!

стици је најчешће навођен сљедећи (понекад синтаксички и лексички модификован) примјер:

(75) Посмотрите, что делает заяц: то *вскочит*, то *ляжет*, то *переворачивается*, то *пдымет уши*, то *прижмет их* (А. В. Бондарко 1971). (75а) Посмотрите, что делает заяц: то *вскакивает*, то *ложится*, то *переворачивается*, то *пдымаетуши*, то *прижимает их*.

У србистици се такође наводи сличан тип употребе СВ:

(76) Види, види ... Искидани облаци лете, *застіру* месец, опет га *оі̀кріју*, и зато што облаци хитају, чини ми се да месец јури (М. Стевановић 1969). (76а) Види, види ... Искидани облаци лете, *застіру* месец, опет га *оі̀кривају*, и зато што облаци хитају, чини ми се да месец јури.

Поредећи напоредну употребу СВ и НСВ у наведеним примјерима синтаксичке (контекстуалне) итеративности, можемо примјетити да њихова видска значења нису апсолутно синонимична, односно да НСВ, ипак, не покрива у потпуности видску вриједност СВ, јер НСВ садржи компоненту процесуалности, за разлику од СВ, који се одликује једнократношћу радњи конкретно-типичног значења (уп. примјере итеративне радње у историјском презенту у тачки 2.1.3).⁵

⁵ Овакав тип употребе СВ (перфективног презента) анализиран је и интерпретиран на различите начине како у русистици тако и у србистици. Тако, на примјер, по К. С. Аксакову се перфективним облицима у примјеру (75) изражавају атемпоралне радње (јер се овај исти глаголски облик често употребљава на сва три временска плана, што указује да није временски маркиран), према А. М. Пешковском и И. К. Буњиној ради се о актуелној, односно конкретној садашњости (јер се СВ реализује у говорном тренутку, односно контексту актуелне садашњости, изражене презентом НСВ – „посмотрите, что делает заяц”), а према А. В. Бондарку овај тип употребе СВ представља неактуелну (апстрактну, нелокализовану, модалну) садашњост (јер се на актуелну садашњост, односно претпостављену имперфективну радњу у „оквирном” дијелу исказа /”посмотрите, что делает заяц”/ односи читава свеукупност чинова понављања низа радњи, а не сваки, појединачно узет, акт радње, који, заправо, представља само испољавање сталне способности субјекта да (из)врши одређену радњу у било ком тренутку, па и у говорном тренутку адресанта, као и у времену његовог посматрања датих једнократних радњи-чинова, чиме он доприноси њиховој актуелизацији). За српски примјер М. Стевановић, у складу са Белићевим погледима на сличан тип употребе СВ и теоријом индикатива и релатива, каже да нема значење праве садашњости, односно индикативног презента, већ значење релативног квалификативног презента (јер се радње у исказу само понављају /неодређен број пута/ у тренутку говорења). Ми се такође приклањамо оваквој интерпретацији А. В. Бондарка и М. Стевановића (вид. поред осталог, Војводић 1988 и 2001).

2. 3. 5. Употребу словенског СВ у условима у којима (према већ споменутом „Миклошичевом правилу”) функционише искључиво НСВ понекад омогућује и корелација специфичног прагматичког контекста исказа и лексичко-семантичких обиљежја основне глаголске радње. Такву корелацију и употребу СВ могуће је реализовати у оквиру перформативних исказа, који се обично дефинишу као искази са глаголима *verba dicendi* у 1. л. јд. индикативног презента НСВ, чијим изговарањем адресант врши њима еквивалентну радњу (више о таквој могућности употребе СВ вид., поред осталог, у: Војводић 1998б). Међутим, такву употребу СВ немају сви перформативни глаголи, већ само мањи број њих, у правилу, само неки од оних који припадају групи глагола са проспективним (футуралним) обиљежјима пропозиционалне валентности. Том перформативном спобношћу одликују се, на примјер, руски глаголи *попросить*, *(по)советовать*, *поспорить*, *пожелать* и сл., као и њихови еквиваленти у осталим сјевернословенским језицима. Уп. сљедеће примјере у руском и пољском, као и њихове модификације („праве” перформативе са глаголима НСВ):

(77) *Попрошу* вас минутку помолчать (М. А. Булгаков, „Мастер и Маргарита”).

(78) *Поспорю* с тобой, что он не придет на собрание.

(79) *Poproszę*, aby pani na chwilę przestała mówić (М. Bułhakow, „Miśtrz i Małgorzata”).

(80) *Założę się* z tobą, że on nie przyjdzie na zebranie.

(77а) *Прошу* вас минутку помолчать.

(78а) *Спорю* с тобой, что он не придет на собрание.

(79а) *Proszę*, aby pani na chwilę przestała mówić.

(80а) *Zakładam się* z tobą, że on nie przyjdzie na zebranie.

Овај тип употребе СВ сусреће се и у јужнословенским језицима, али са неким специфичностима, које их разликују од сјевернословенских језика. С једне стране, у словеначком језику се, као и у сјевернословенским језицима, такође користи презент СВ (који и у овом језику понекад, напоредо са граматикализованим футурским облицима, може да има футурско значење), али, сада, за разлику од њих, од свих перформативних глагола, како оних са проспективном тако и оних са ретроспективном семантиком, док се, с друге стране, у српском, бугарском и македонском ова (презентска) форма СВ не сусреће у перформативној употреби; њен најближи еквивалент у овим језицима је футур СВ, чија је употреба везана, као и у сјевернословенским језицима, за ограничени број перформативних глагола са проспективном семантиком. Уп. сљедеће примјере перформативне употребе СВ у словеначком језику, која није могућа у сјевернословенским језицима:

- (81) *Povabim vas, da pridete k nam na večerjo.* (81a) *Vabim vas, da pridete k nam na večerjo.*
 (82) *Obljubim vam, da pridem.*⁶ (82a) *Obljubljam vam, da pridem.*

Уп. такође српске еквиваленте наведених руских и пољских примјера (77/77a-80/80a):

- (83) *Замолићу* (уп. **замолим*) вас да умукнете на тренутак (наш превод – Д. В.). (83a) *Молим* вас да умукнете на тренутак. (М. Булгаков, „Мајстор и Маргарита”)
 (84) *О(ћ)кладићу се* (уп. **оћклатим се*) с тобом да он неће доћи на састанак. (84a) *Кладим се* с тобом да он неће доћи на састанак.

Напоменимо да је конкурвенција у наведеним српским примјерима (еквивалентима) само видска, док је у сјевернословенским језицима видско-временска.⁷

2. 4. У литератури се појам видске конкурвенције често повезује с појмом *видске неутрализације* (уп., нпр.: Кшишкова 1965; Бондарко 1971: 226-234; Петрухина 1978). Ријеч је о оним случајевима видског контекста када НСВ покрива не само своју видску вриједност већ и видску вриједност СВ, односно када презент СВ, због колизије са његовим футурским значењем, није могуће употребити (најчешће, на плану прошлог времена) за исказивање цјеловитих једнократних радњи које се не понављају. Такви примјери употребе НСВ којом се „неутралише” бинарна видска опозиција карактеристични су, прије свега, за историјски и сценски презент, чиме се посебно одликује руски језик. Уп. слједеће примјере исказивања једнократне прошле („аорисне”) радње у руском (гдје избор вида, односно конкурвенција није могућа) и српском језику (гдје је конкурвенција могућа), као и њихове међусобне еквиваленте:

⁶ Уп. дословни превод ова два посљедња примјера на руски језик, у којем се презентом СВ изражава неперформативно, тј. „право” футурско значење.: **Приглашу* вас к нам на ужин; я **пообецаю* вам, что приду. Уп. такође превод на српски, гдје се у датом значењу не може употребити не само презент СВ већ ни футур СВ (као најчешћи еквивалент руског, односно сјевернословенског, а понекад и словеначког презента СВ): **Позваћу* вас да дођете код нас на вечеру; **обећаћу* вам да ћу доћи.

⁷ Видско-временска конкурвенција могућа је и у српском језику, али само ако се презент НСВ потпуно замијени футурским обликом, јер у српском у датим случајевима и футур СВ и футур НСВ могу да се употребе перформативно; уп.: *Замолићу / молићу* вас да умукнете на тренутак (= „молим вас”); *О(ћ)кладићу се / кладићу се* с тобом да он неће доћи на састанак (= „кладим се с тобом”).

(85) И ја, дождавшись ветра, *говорю* (= „сказал” – Д. В.) вполголоса: – Я вас люблю, Надя! (А. П. Чехов, „Шуточка”)

(85а) *И ја, дождавшись ветра, *скажу* вполголоса: – Я вас люблю, Надя!

(86) И ја, сачекавши да захуји ветар, *изговарам* (= „изговорих” – Д. В.) полугласно: – Ја вас волим, Надја! (А. П. Чехов, „Мала шала”).

(86а) И ја, сачекавши да захуји ветар, *изговорим* полугласно: – Ја вас волим, Надја!

(87) У прозорима и вратима *појава се* (= „пјавише се” – Д. В.) лица (А. Исаковић, „Погреб”).

(87а) У прозорима и вратима *појављују се* лица (!).

(88) В окна и двери *высовываются* (= „высунулись” – Д. В.) головы (А. Исакович, „Погребение”).

(88а) *В окна и двери *высунутся* головы.

До појаве видске неутрализације може такође доћи и у тзв. сценском презенту (у дидаскалијама). Уп. следећи примјер у српском/српскохрватском (у којем је замјена СВ и НСВ могућа) са његовим еквивалентом у руском језику (у којем замјена вида није могућа):

(89) Сестра Магдалена: (...) Збогом, велечасни. (*Изађе* лијево оним истим тихим корацама, тужно оборене главе.) (Р. Маринковић, „Глорија”).

(89а) Сестра Магдалена: (...) Збогом, велечасни. (*Излази* лијево оним истим тихим корацама, тужно оборене главе.)

(90) Сестра Магдалина (...). С богом, преподобной отец. (*Уходит* влево теми же тихими шагами, печально опустив голову.) (Р. Маринкович, „Глория”).

(90а) *Сестра Магдалина (...). С богом, преподобной отец. (*Уидет* влево теми же тихими шагами, печально опустив голову.)

Наведени примјери сликовито показују да у руском језику транспозицију времена (садашњег у прошло) обавезно прати и транспозиција вида (НСВ у СВ). У српском језику имамо, другачију временску транспозицију, коју, у правилу, прати иста видска вриједност (уп. Кравар 1964: 40; уп. такође Војводић 1989), што значи да се имперфективним презентом исказују радње НСВ, а перфективним – радње СВ. Међутим, иако је увријежено мишљење да је за српски језик каракте-

ристична досљедна видска супротстављеност, тј. да нема видске неутрализације, она је, ипак, понекад могућа, макар и непотпуна (о чему свједоче и пједини претходни примјери на српском језику, а посебно примјери 18б и 19б), на што је међу првима указао руски аспектолог А. В. Бондрако (1958: 147-148). Наравно, слични случајеви неутрализације могу се срести и у другим јужнословенским језицима; уп. сљедећи примјер у словеначком језику, гдје се видско-временски еквиваленти (како СВ тако и НСВ) осталих словенских језика (примјери 47-50) изражавају само облицима НСВ (јер употреба презентско-футурских облика од глагола *poteči* /тј. од перфективног видског пара имперфективног глагола *potekati* у датом контексту у овом језику, за разлику од наведених примјера са истим контекстом у другим словенским језицима, мијења смисао исказа):

(91) XIII mednarodni kongres slavistov *poteka* / *bo potekal* v Ljubljani od 15. do 21. avgusta 2003. leta.

(91a) *XIII mednarodni kongres slavistov *poteče* / *bo potekel* v Ljubljani od 15. do 21. avgusta 2003. leta.

2. 5. Осврнимо се само кратко на двије специфичне глаголске групе – двовидске и једновидске глаголе – чија се употреба може такође повезати са појавама конкуренције и неутрализације.

2. 5. 1. Познато је, на примјер, да у одређеним синтаксичким условима неки глаголи не изражавају видску супротстављеност (вид., поред осталог: Белић 1956; Чанг 1997; Војводић 2000: 174), што понекад може довести до неразумијевања „правог” садржаја исказа. До тога може доћи нарочито у случајевима када се ти глаголи употребљавају у свом узално-итеративном (релативно-квалификативном) значењу у зависном дијелу временских реченица (прије свега, с везником *kada*); уп. сљедеће примјере у српском (са глаголом *ручају*), руском (са глаголом *жениться*) и пољском језику (са глаголом *rodzić*):

(92) Он кад *руча*, прича вицеве (= „прича док руча / ручава” и „прича пошто (по)руча”).

(93) Когда *женятся*, новобрачнње вѣпивайт много вина (= „вѣпивайт пока женѣтсѣ” и „вѣпивайт после того как (по)женѣтсѣ”).

(94) Kiedy kobiety *rodzą*, wymagają troskliwości i uwagi (= „wymagają róki rodzą,, и „wymagają po tym jak (u)rodzą,,).

Премда употреба наведених двовидских глагола у датом контексту подсјећа на случајеве видске неутрализације, овдје се, ипак, ради о нечему другом. Наиме, кад се нађу у оваквом контексту, онда они

обавезно испољавају своја амбивалентна (перфективно-имперфективна) видска обиљежја, која се међусобно не „поттиру”, већ, на неки начин, „конкуришу” (прије свега, у односу на везник *када*, с којим могу да истовремено, односно заједно корелирају). Због тога бисмо за њих могли рећи да се одликују неком врстом „унутарње” видске конкуренције, која, за разлику од претходних случајева видске супституције, нема обиљежје синонимије. Другим ријечима, таква употреба може се посматрати као посебан тип хомонимије СВ и НСВ (тј. као један те исти израз за различита видско-временска значења).

2. 5. 2. Једновидски глаголи, тј. глаголи без свог видског пара, немају са чиме да конкуришу, па они у том погледу заузимају позицију супротну оној коју имају двовидски и парни по виду глаголи. Таквој врсти глагола припадају и имперфективни глаголи „стања”, као што су *лежати*, *сједјети* и сл.⁸ Уп. сљедећи примјер у српском језику и његове еквиваленте у руском и пољском:

(95) Да ниси сам рекао, још би нешто и могло бити. Овако, сада, ваља да *сидиш* овде док не пронађем негде неког невиног, таквог као што си ти, да те смени. Сад, *седи* и ћути! (И. Андрћ, „Проклета авлија).

(95а) Не сознайся ты в своей невинности, глядишь, что-нибудь и устроили бы. А теперь вот *сиди*, пока я не найду другого невинного, тебе на смену. *Сиди* и помалкивай! (И. Андрич, „Проклятый двор”).

(95б) Gdybyś tego sam nie powiedział, można by jeszcze coś zrobić. A tak będziesz musiał tutaj *siedzieć*, dopóki nie znajdę kogoś niewinnego, takiego jak ty, żeby ciebie zastąpił. Teraz *siedź* i milcz! (I. Andrić, „Przekłete Podwórze”)

Уп. такође употребу једновидског глагола СВ у руском језику у контексту у којем је већина глагола сличне семантике (вид. примјере 47-

⁸ Управо код интерпретације видских вриједности глагола овога типа често се не обраћа у довољној мјери пажња, па се могу срести мишљења да су и они (уз глаголе *лијежати*, *сједјети* и сл.) видски парови глаголима СВ *лећи*, *сјести* итд., што, наравно, није исправно, јер се они, на примјер (довољно је да наведемо само један ваљан синтаксички разлог), не могу употребљавати у акузативу, као наведени парни глаголи, већ само у локативу; уп.: (1) После ручка обично *сједнем/сједам у фойељу* и читам новине // (1а) После ручка обично *сједим у фойељу* и читам новине. Додајмо да се ова два исказа, поред истакнутих разлика у падежној валентности, разликују и с обзиром на могућност видске супституције, јер у примјеру (1) долази до видске конкуренције, коју није могуће реализовати у примјеру (1а); уп. такође могућност, односно немогућност конкуренције у сљедећим примјерима: (2) Увијек *лећнем/лијежем* рано; (2а) *Увијек *лећнем/лежим* рано.

50) могла да (уз неутрализацију у словеначком језику – у примјеру 91) реализује своје „конкурентске” видске особине:

(96) XIII Международный съезд славистов *состоится* в Любляне с 15 по 21 августа 2003 г.

3. На основу свега досад изложеног, а посебно на основу овдје анализираних примјера, запажамо, што треба и истаћи, да у свим словенским језицима НСВ чешће замјењује СВ, него обрнуто, што говори о томе да су његове функционалне границе шире од оних које има њему супротстављени СВ, а на што посебно указује и његова специфична улога у видским неутрализацијама, гдје се видска вриједност СВ врло често своди на минималну или чак, можемо то условно тако да назовемо, на „нулту” разину испољавања. На крају, умјесто закључка, додајмо само још и то да у свим наведеним типовима видске супротстављености (као и несупротстављености) значајну улогу увијек има како лексичко значење глагола и актуелизација њихових видско-временских облика (која је непосредно повезана са комуникативном усмјереношћу исказа) тако и контекст – било лексички, синтаксички или ситуациони – у којем се они употребљавају.

ЛИТЕРАТУРА

- Бареш 1956: Vareš K. O konkurenci vidů v českém a ruském jazyce // *Časopis pro slovanské jazyky, literaturu a dějiny SSSR*, 1956, 4, str. 566-579.
- Белић 1956: Белић А. О глаголима са два вида // *Јужнословенски филолоџ*, XXI (1955-1956), с. 1-13.
- Белић 1973: Белић А. *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи са коњузацијом*. Београд, 1973.
- Бондарко 1958: Бондарко А. В. Настоящее историческое глаголов несовершенного и совершенного видов в современном литературном сербохорватском языке // *Ученые записки ЛГУ*, № 250: *Серия филологических наук*, вып. 44: *Славянское языкознание*, 1958, с. 141-157.
- Бондарко 1962: Бондарко А. В. Опыт общей характеристики видового противопоставления русского глагола // *Ученые записки Института славяноведения АН СССР*, т. XXIII (1962), с. 179-203.
- Бондарко 1971: Бондарко А. В. *Вид и время русского глагола (значение и употребление)*. Москва, 1971.
- Борисова 1997: Борисова Е. Г. Проблема выбора вида (прагматическая точка зрения) // *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*, т. 3, 1997, с. 18-26.

- Војводић 1988: Voјvodić D. Upotreba perfektivnog prezenta u značenju sadašnjosti u ruskom, hrvatskosrpskom i ostalim slavenskim jezicima(?) // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 27(17) (1987/88), str. 49-60.
- Војводић 1989: Војводић Д. Транспозиција перфективног презента у руском и хрватскоsrпском језику // *Зборник Мајице српске за славистику*, књ. 36 (1989), стр. 85-97.
- Војводић 1996а: Војводић Д. Глаголска (темпорална) метафора као средство за исказивање футуралности у српском, руском и пољском језику // *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XXIV (1996), стр. 169-179.
- Војводић 1996б: Војводић Д. Волунтативна конструкција *хоћу/нећу + да + презент* у српском језику и њени еквиваленти у руском и пољском – у зб.: *Kontrastivna jezička istraživanja (V simpozijum)*. Novi Sad, 1996, str. 173-185.
- Војводић 1998а: Војводић Д. Руски и српско-хрватски перфективни презент в сопоставителном аспекте, *Зборник Мајице српске за славистику*, књ. 54-55 (1998), стр. 119-147.
- Војводић 1998б: Војводић Д. Futurum effectivum у словенским језицима // *Славистика*, II, 1998, стр. 45-52.
- Војводић 2000: Војводић Д. Некоторые вопросы сопоставительной аспектологии в современной русистике и славистике – у зб.: *Состояние и перспективы сопоставительных исследований русского и других языков* (отв. ред. Б. Станкович). Белград, 2000, с. 167-175.
- Војводић 2001: Војводић Д. Теорија глагољной вневременности К. С. Аксакова и категорија совершенного вида в руском и других славянских језицима – у зб.: *Аксаковские чтения: духовное и литературное наследие семьи Аксаковых*, ч. I (отв. ред. Т. Н. Дорожкина). Уфа, 2001, с. 18-23.
- Војводић 2002: Војводић Д. О вокативним и императивним типовима каузације у руском и српском језику // *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, XLV (2002) (у штампани)
- Ивић 1997: Ivić M. *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd, 1997².
- Кошмидер 1934: Koschmieder E. *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie: Próba syntezy*. Wilno, 1934; вид. скраћени превод на руски језик: Э. Кошмидер Очерк науки о видах польского глагола: Опыт синтеза – у књ.: *Вопросы глагольного вида* (ред. Ю. С. Маслов). Москва, 1962, с. 105-167.
- Кравар 1964: M. Kravar Aspektne osobitosti modalnih glagla (na hrvatskosrpskom materijalu) // *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 5 (1963/64), str. 35-48.
- Кшишкова 1961: Křížková H. Ke konkurenci vidů v ruštině a češtině // *Československá rusistika*, roč. VI (1961), čís. 1, str. 32-38.
- Кшишкова 1965: Křížková H. Pojetí neutralizace v morfologii // *Slovo a slovesnost*, roč. XXVI (1965), čís. 1, str. 14-23.
- Матезиус 1947: Mathesius V. О konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném – у књ.: Mathesius V. *Čeština a obecný jazykozpyt (soubor statí)*. Praha, 1947, str. 195-202.
- Миклошич 1926: Miklosich F. *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, IV Band: *Syntax*. Heidelberg, 1926.
- Мушић 1913: Musić A. Značenje perfektivnoga prezenta u negativnim pitanjima u hrvatskom ili srpskom jeziku // *Јужнословенски филолог*, I (1913), стр. 27-34.

- Падучева 1996: Падучева Е. В. О так называемой конкуренции видов – у кнь.: Падучева Е. В. *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва, 1996, с. 53-65.
- Петрухина 1976: Петрухина Е. В. К вопросу о нейтрализации видового противопоставления // *Československá rusistika*, гођ. XXI (1976), čís. 4, str. 174-178.
- Петрухина 1978: Петрухина Е. В. О функционировании видового противопоставления в русском языке в сопоставлении с чешским (при обозначении повторяющихся действий) // *Русский язык за рубежом*, 1971, № 1, с. 57-60.
- Петрухина 1983: Петрухина Е. В. Функционирование презентных форм глаголов совершенного и несовершенного вида (с точки зрения взаимодействия грамматических категорий вида и времени) в чешском языке в сопоставлении с русским – у зб.: *Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками* (под ред. А. Г. Широковой и Вл. Грабье). Москва, 1983, с. 152-172.
- Расудова 1984: Rassudova O. P. *Aspectual Usage in Modern Russian*. Moscow, 1984.
- Стевановић 1969: Стевановић М. *Савремени српскохрватски језик (граматички сисџеми и књижевнoјезичка норма)*, II: *Синџакса*. Београд, 1969.
- Танасић 1996: Танасић С. *Презенџ у савременом српском језику*. Београд, 1996.
- Тошовић 2001: Тођовић В. *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz, 2001.
- Чанг 1997: Чанг П.-Ч. Системны или маргинальны двувидовые глаголы в современном русском языке? // *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ*, 3, 1997, с. 197-210.
- Шведова 1984: Шведова Л. Н. *Трудные случаи функционирования видов русского глагола (к проблеме конкуренции видов)*. Москва, 1984.

Дойчил ВОЙВОДИЧ

О ВИДО-ВРЕМЕННОЙ „КОНКУРЕНЦИИ” В СЕРБСКОМ И ДРУГИХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

В работе (на материале сербского, русского, польского и других славянских языков) рассматривается функционирование морфологически противопоставленных друг другу категорий совершенного и несовершенного видов в одних и тех же синтаксических позициях, т. е. в рамках одного и того же контекста. Отмечается, что использование взаимозамены (конкуренции) видов является общей славянской характеристикой, но не все славянские языки способны однозначно и в одинаковой степени синтаксически выразить данное противопоставление, так как одни языки (севернославянские и словенский) пользуются большей свободой субституции видов, в то время как в других (в южнославянских, в том числе и в сербском) эта возможность в некоторых случаях

очень ограничена или даже полностью отсутствует. Рассматривая конкуренцию видов, где совершенный и несовершенный вид более или менее равноправно взаимозаменяются (несовершенный вид по сравнению с совершенным все-таки обладает более широкими возможностями видовой субституции), автор уделяет внимание и другим сходным явлениям, в первую очередь, нейтрализации видового противопоставления (особенно характерной для русского языка), связанной с расширением семантики и увеличением числа функций несовершенного вида за счет совершенного, а также функционированию двувидовых и одновидовых глаголов в контекстуальных условиях, в которых парные по виду глаголы способны взаимозаменяться. В заключение подчеркивается, что во всех типах приведенных примеров решающую роль играет как лексическое значение глаголов и актуализация их видо-временных форм, так и контекст – либо лексический, либо синтаксический, либо ситуационный – в котором они употребляются.